

Шапуров О.О., к.е.н., доцент
Запорізька державна інженерна академія

ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Шапуров О.О. Формування категоріального базису фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів в умовах неоіндустріалізації. У статті розкрито сутність неоіндустріалізації. Детально розглянуто поняття, особливості та негативні тенденції старопромислових регіонів. Визначено основні дефініції фінансової безпеки промислових підприємств. Систематизовано в єдиний категоріальний базис основні категорії фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів. Сформовано та обґрунтовано стратегічні пропозиції щодо розвитку підприємств старопромислових регіонів на основі формування системної фінансової безпеки.

Ключові слова: структурні трансформації, технологічний уклад, фінансова безпека, старопромисловий регіон, неоіндустріалізація.

Шапуров А.А. Формирование категориального базиса финансовой безопасности предприятий старопромышленных регионов в условиях неоиндустриализации. В статье раскрыта сущность неоиндустриализации. Подробно рассмотрены понятие, особенности и негативные тенденции старопромышленных регионов. Определены основные дефиниции финансовой безопасности промышленных предприятий. Систематизированы в единый категориальный базис основные категории финансовой безопасности предприятий старопромышленных регионов. Сформированы и обоснованы стратегические предложения по развитию предприятий старопромышленных регионов на основе формирования системной финансовой безопасности.

Ключевые слова: структурные трансформации, технологический уклад, финансовая безопасность, старопромышленный регион, неоиндустриализация.

Shapurov A.A. Formation of categorical basis of financial enterprises safety of old industrial regions in the conditions of neoindustrialization. The article reveals the essence of neoindustrialization. The paper discussed in detail the concept, features and negative tendencies of old industrial regions. The basic definitions of financial security industry are pointed. Main categories of economic safety of the enterprises of old industrial regions are systematized in a single categorical basis. Strategic proposals and justified of the development of enterprises of old industrial regions on the basis of formation of the system of financial security are formed.

Keywords: structural transformation, technological structure, financial security, old industrial region neoindustrialization.

Постановка проблеми. Економіка періоду незалежності країни характеризується значною кількістю нагромаджених подій та фактів, які висвітлюють позитивні та негативні динамічні тенденції. На протязі всіх цих років опорою економічного потенціалу держави є промислові підприємства.

В умовах стагнації та кризи великі промислові міста стають локомотивами розвитку країни. Вони, з одного боку, виступають місцем концентрації ресурсів, центрами генерації нових знань завдяки зосередженню в них наукових і освітніх установ, компетентних кадрів, фінансових ресурсів та інноваційної інфраструктури, тобто є основними постачальниками інноваційних ідей і рішень. З іншого боку, виступають споживачами інновацій (технологічних, організаційних, маркетингових тощо), необхідних для розв'язання найбільш гострих проблем на їх території.

На сучасному етапі розвитку більшість науковців характеризують вітчизняні регіони як старопромис-

лові, депресивні території Третього технологічного укладу, визначають їх недоліки, основні риси відсталості та особливості негативних тенденцій.

Основною галуззю, яка, на їх думку, стримує розвиток країни, є металургія. Вітчизняні вчені пропонують перепрофілювання, спеціалізацію, трансформацію, диверсифікацію та шляхи модернізації на основі всебічного інноваційного розвитку. На їх думку, третинний сектор та нанотехнології в короткий термін повинні змінити структуру економіки країни.

Але слід зауважити та виділити основні фактори на захист металургійного сектору економіки.

1) Кожен рік виробляється та продається на світовому ринку майже 1,5 млн. т сталі та з кожним роком цей показник зростає. Україна входить у десятку експортів світу.

2) Металургійна галузь є стратегічним складником національного виробництва, основною бюджетотворюючою та експортною галуззю економіки України.

3) Україна має великі запаси залізних і марганцевих руд, енергетичного вугілля, є діючі металургійні підприємства з окремими елементами сучасних технологій і поки ще висококваліфіковані кадри, а також великі потенційні потреби на модернізацію діючого металофонду країни.

4) Більшість підприємств промисловості, які створюють 30% ВВП, належать до галузі металургії та знаходяться в старопромислових регіонах.

Тому пріоритетним напрямом підприємств старопромислових регіонів є модернізація та розвиток металургійного виробництва, а не розвиток третинного сектору ВВП.

Пріоритетним завданням для модернізації старопромислових регіонів є: формування на території цих старопромислових регіонів виробничо-технологічних зон; в інших місцях – реіндустріалізація, реабілітація та ревіталізація старопромислових поселень, надання їм нових функцій у просторовій організації країни (наприклад, зон інноваційного розвитку).

Всі вищезгадані пріоритетні завдання потребують виваженої та вдалої фінансової політики, метою якої повинно бути запобігання фінансовим загрозам, формування фінансової безпеки з урахування специфіки галузі та регіону.

Основні категорії, які повинні бути враховані під час формування системи фінансової безпеки, такі: неоіндустріалізація, її особливості, переваги та недоліки; старопромисловий регіон, його оцінка та пріоритети модернізації; фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку галузі та старопромислового регіону, механізми забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях поняття «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека» існують безсистемно, окремими категоріями.

Поняття фінансової безпеки підприємства та чинники впливу на неї вивчають такі вітчизняні вчені, як: І. Бланк, О. Барановський, Т. Васильців, М. Єрмошенко, А. Єпіфанов, О. Ареф'єва.

Теоретичні та практичні аспекти неоіндустріалізації відображено в роботах вітчизняних науковців, таких як: О. Амоша, Е. Вороб'єв, Р. Лепа, Ю. Кіндзерський та ін.

Сучасні тенденції функціонування старопромислових регіонів можна зустріти в працях таких учених, як: О. Амоша, Ю. Макогон, О. Снігова, В. Лоскутова, В. Ляшенко, Л. Кузьменко.

Системно фінансовий вектор старопромислових регіонів не визначався. Здебільшого в науковій літературі було розглянуто інноваційний вектор старопромислового регіону та особливості розвитку неоіндустріалізації.

Постановка завдання. Метою статті є формування категоріального базису фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів в умовах неоіндустріалізації.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розкриття сутності понять «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека»; визначено основні фактори неоіндустріалізації та негативні тенденції прояву; виділено особливості та пріоритети модернізації старопромислових регіонів; систематизовано основні фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону; сформовано механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів

Виклад основного матеріалу дослідження. Масштабні зміни відбуваються у світовій економіці. Вони охоплюють базові технології матеріального виробництва, форми його суспільної і внутрішньофірмової організації, соціально-економічні відносини та інформаційно-комунікаційні взаємодії. Активно змінюється міжнародний поділ праці і пов'язані з ним організаційні структури світового виробництва і торгівлі, в яких динамічно виникають нові «полоси зростання» і нові аутсайтери.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній час активно розвивається процес неоіндустріалізації, який не може досягнути економіка України внаслідок її відсталості.

Основними факторами, що характеризують процеси неоіндустріалізації, є: зниження частки сектору матеріального виробництва за рахунок зростання сектору послуг і наукових досліджень; зміна структури сектору матеріального виробництва у вигляді зростання наукомістких галузей; збільшення частки населення, що має вищу освіту; перенесення основних вкладень із фінансового капіталу (основного й оборотного) в людський капітал; розвиток малого бізнесу, який більш оперативно реагує на виникнення нових можливостей; поглиблення поділу праці; зниження транспортних бар'єрів на шляхах руху робочої сили і матеріальних ресурсів; розвиток аутсорсингу; формування єдиного світового ринку.

Крім того, виділяють низку супутніх негативних факторів, обумовлених неоіндустріалізацією, які також характеризують суть процесів, що відбуваються у світовій промисловості: зростання кваліфікаційного безробіття, обумовлене зростаючими вимогами до робочої сили; зростання структурного безробіття, що обумовлено зникненням цілих професійних напрямів і падінням попиту на продукцію багатьох галузей сфери матеріального виробництва; зростання протиріч між розвиненими постіндустріальними країнами і країнами третього світу, зумовлені нерівномірним розподілом додаткової вартості [1, с. 32].

Україна тривалий період, із часів отримання незалежності, рухалась шляхом руйнівної деіндустріалізації. У країні закономірно сформувався експортосировинний тип розвитку, який базується на ресурсомісткості продукції металургійних підприємств.

На даний час в економіці України домінує промисловість Третього та Четвертого технологічних укладів. Переважного розвитку набули низько технологічні та працемісткі виробництва. Наукомісткі галузі в Україні, до яких належать нанотехнології, оптоелектроніка і фотоніка, фактично відсутні.

Таким чином, у результаті вищезгаданих процесів виникає поняття «старопромисловий регіон». Існують різні трактування виходячи з різних підходів.

На думку Л. Кузьменко, «старопромислові регіони – це регіони концентрації підприємств важкої індустрії зі складними екологічними умовами» [2, с. 3].

О. Снігова визначає старопромисловий регіон як «територію, на якій історично сконцентровано індустріальні галузі промисловості, що в межах сучасних економічних відносин мають відносно низький рівень технологічного розвитку, проте залишаються базовими для цієї території» [3, с. 22].

О. Амоша пояснює депресивні старопромислові регіони як «регіони, які колись процвітали, становили основу економіки своїх країн, а потім зазнали кризи» [4, с. 53].

На нашу думку, старопромисловий регіон – це регіон, що складається з галузей матеріального виробництва, які належать до Третього та Четвертого технологічного укладів та здебільшого залежать від попиту глобального світового ринку.

Основними особливостями старопромислового регіону є: історично сформована спеціалізація регіону в територіально-виробничому поділі праці з домінуванням у ній індустріальних галузей; використання застарілих технологій і засобів виробництва; виробництво промислової продукції низького рівня наукомісткості; локалізація ринків збуту продукції; необхідність інноваційної трансформації виробничого комплексу.

Виходячи з особливостей, можна сформулювати основні шляхи модернізації старопромислових регіонів з урахуванням основних загроз, які існують у ринковій системі господарювання:

1) усунення диспропорцій у діяльності суб'єктів господарювання. Консервація неефективної економічної структури та диверсифікація традиційних видів економічної діяльності;

2) реабілітація та ревіталізація старопромислових поселень, надання їм нових функцій у просторовій організації країни (наприклад, зон інноваційного розвитку);

3) оптимізація ресурсного складника старопромислових регіонів, скорочення ресурсної спеціалізації, орієнтація на заповнення внутрішніх сегментів ринку, скорочення експортоорієнтованих виробництв, інвестиційний розвиток екологічного вектору старопромислових підприємств;

4) удосконалення державної інноваційно-інвестиційної політики щодо старопромислових галузей в умовах зростаючої потреби оновлення основних виробничих фондів підприємств; формування

системної підтримки та заохочення запровадження інновацій у регіонах, зокрема в старопромислових; розвиток фінансових інститутів, що спеціалізуються на венчурному фінансуванні та інвестуванні в промисловість; розвиток фінансових програм, наукових розробок галузевого значення;

5) покращання фінансового клімату на регіональному рівні, розвиток програм кредитування інноваційних технологій;

6) формування центрів розвитку та підвищення кваліфікації персоналу підприємств старопромислових регіонів, формування прогресивних форм оплати праці, підвищення соціальної відповідальності власників суб'єктів господарювання.

Основою трансформацій та модернізації старопромислових регіонів повинен бути фінансовий складник підприємств. Фінансова стабільність, достатність фінансових ресурсів, значний рівень капіталізації, зростання доходів від реалізації та постійне скорочення витрат – запорука вдалих реформ та гнучкого переходу від відсталих, застарілих форм господарювання до інноваційної моделі розвитку.

Саме вдалі стратегічні фінансові політика та тактика направлені на подолання загроз та ризиків дають можливість реалізовувати намічені пріоритети розвитку та динамічного зростання.

Стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів є невід'ємною складовою частиною фінансової безпеки промислового підприємства.

Трактування поняття «фінансова безпека» є різноманітними та мають різні підходи до обґрунтування.

Заслуговує на увагу визначення вчених І. Банка, М. Єрмошенко, А. Єпіфанова, О. Ареф'євої, Т. Васильців.

Зокрема, І. Банк фінансову безпеку розглядає як кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, який забезпечує стабільний захист пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру [5, с. 84].

Т. Васильців визначає фінансову безпеку як «фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи» [6, с. 27].

Виходячи з глобального підходу, специфічне за об'єктом визначення досліджуваної категорії надає О. Ареф'єва: «Фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й

рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку» [7, с. 190].

М. Єрмошенко визначає фінансову безпеку як «стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [8, с. 53].

А. Єпіфанов розглядає фінансову безпеку як «стан фінансово-кредитної сфери країни, що характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також здатністю забезпечувати стійкий економічний розвиток держави» [9, с. 14].

У нашому випадку поняття фінансової безпеки повинно враховувати категорії «неоіндустріалізація» та «старопромисловий регіон». На нашу думку, фінансова безпека підприємств старопромислового регіону в умовах неоіндустріалізації – це динамічно мінливий фінансово-господарський стан підприємств матеріального виробництва Третього та Четвертого технологічного укладів, які є стратегічною базою та основою майбутньої конкурентоспроможності країни в умовах розвитку нанотехнологій та третинного сектору економіки.

Відповідно до шляхів модернізації, можна систематизувати основні фінансові загрози, які можуть виникнути, та механізми фінансової безпеки (розглянуто на основі металургійної галузі):

1) Фінансова загроза – вертикальні фінансові дисбаланси. Відсутність ефективного фінансового вирівнювання диспропорцій у діяльності промислових регіонів.

Механізм фінансової безпеки – створення бюджетних фондів фінансового вирівнювання територій.

Ураховуючи сучасний стан фінансового вирівнювання, потрібно й надалі вдосконалювати механізм фінансового вирівнювання у напрямі уточнення та розширення інструментарію вирівнювання фінансових дисбалансів, створивши бюджетні фонди фінансового вирівнювання територій, визначення обґрунтованого нормативу фінансової забезпеченості індивідуально кожної території з урахуванням усіх соціально-економічних факторів.

2) Фінансова загроза – відсутність державної та регіональної фінансової підтримки ревіталізації депресивних регіонів.

Механізм фінансової безпеки – формування фінансових програм ревіталізації депресивних територій із детермінуванням ресурсів їх розвитку за рахунок приватного бізнесу та підприємницьких структур; використання ресурсів державної підтримки не лише на покриття соціальних видатків

і дотацій депресивних територій, а й на стимулювання господарської активності, децентралізацію держуправління і податкової системи, що заохочує регіони розвиватися самостійно.

3) Фінансова загроза – зростання витрат виробництва, падіння обсягів грошових надходжень промислових підприємств унаслідок ресурсоемності.

На тенденції розвитку металургії України суттєво впливає наявна сировинна база. Більшість наших комбінатів працюють на руді, під яку і побудовані мартени і доменні печі. Проте в сучасному світі мартени та домни вже давно застаріли. Ресурсоемність суттєво впливає на збільшення собівартості продукції та на подальшу конкурентну ціну.

Механізм фінансової безпеки – фінансування розвитку киснево-конвертерного способу виплавки сталі. Власне кажучи, багато виробників уже пішли таким шляхом. У конвертерах також можливо суттєво підвищити поріг їх продуктивності та економічної ефективності: існують технологічні рішення, які спрямовані на зниження витрат енергії і заліза, скорочення витрат вогнетривів та інших витратних матеріалів.

4) Фінансова загроза – згорання державних програм фінансування інновацій на промислових підприємствах.

Механізм фінансової безпеки – перспективним джерелом фінансування інновацій є участь підприємств у міжнародних проектах. Збільшення надходжень із цього джерела можливе з розвитком мережі центрів трансферу технологій за участю іноземних партнерів. Відомо, що одним із ключових факторів конкурентоспроможності підприємства є розвинута система збуту. Проблеми її побудови на українських підприємствах пов'язані з відсутністю інформації про переваги їхніх інноваційних продуктів, а також навичок виробників у сфері просування інноваційної продукції на ринки. Вирішенням цієї проблеми можуть бути аутсорсинг (залучення спеціалізованих фірм) та навчання власних кадрів основам інноваційного маркетингу.

Висновки. У статті розкрито сутність понять «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека». Визначено основні фактори неоіндустріалізації та негативні тенденції її прояву. Виділено особливості та пріоритети модернізації старопромислових регіонів. Систематизовано основні фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону. Сформовано механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів.

Таким чином, сформовано категоріальний базис фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів, який включає в себе: інтегроване поняття «фінансова безпека підприємств старопромислових регіонів», пріоритети модернізації старопромислових регіонів, фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону, механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів.

Список літератури:

1. Управление развитием промышленных предприятий в условиях неоиндустриализации: механизм, модели и методы : [монография] / Р.Н. Лепа, А.А. Охтеня, Р.В. Прокопенко [и др.] ; под общ. ред. Р.Н. Лепы ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Киев, 2016. – 162 с.
2. Кузьменко Л.М. Старопромислові регіони України: інституціональні особливості розвитку / Л.М. Кузьменко, М.О. Солдак // Управління економікою: теорія та практика. – 2011. – № 2011. – С. 9–25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
3. Снігова О. Щодо визначення ризиків і загроз в умовах фактичної втрати частини території та економічного потенціалу старопромислових регіонів / О. Снігова // Економіка промисловості. – 2015. – № 2(70). – С. 20–32.
4. Амоша О. Пріоритети розвитку депресивних регіонів / О. Амоша, І. Петенко // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 3(60). – С. 50–56.
5. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004 – 784 с.
6. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / Т.Г. Васильців [та ін.] ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів, 2012. – 386 с.
7. Ареф'єва О.В. Фінансова безпека підприємства: методичні особливості забезпечення / О.В. Ареф'єва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.3 – С. 187–193.
8. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : [наук. монографія] / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. – К. : Національна академія управління, 2010. – 232 с.
9. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : [монографія] / За заг. ред. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.